

شان پانچواں نمبر پنجم و السنۃ الشعر المفاہیص
الحمد لله والمنة

دیوان بلاغت نشان از تصنیف عالیجناب
مولانا مولوی محمد عبدالعلی صاحب الہ مستفی بہ

دیوان والہ

بفرمایش و تصحیح جناب مولوی محمد عبدالولی صاحب جناب مولوی

محمد عبدالواجد صاحب فرزند ان حضرت مصنف مرحوم

بہ اوخر ماہ جمادی الاخری ۱۳۱۲ھ

کامپوزیشن دکن حیدرآباد کلکتہ

هو الله الواحد

این مقالہ البتہ در مضمونِ رای صواب آرا بر سرِ مہتمم

حضرت والہ مرحوم

التصنیفِ بنیفا و بیبِ اکملِ عالمِ اجلِ حاوی فریوع

و اصولِ جامعِ معقول و منقولِ عروۃ الوثائق

علم و ہند عالی شان و الا گوہر ثانی حکیم لقمان محسن عالم

و عالمیان قدر فرما چی صاحب کمالان حسان مان خاقانے دوران

سلطان العلماء و الشعرا عالیجناب فیضاً آقا سید علی رضا شوشتری

المتخلصین طوبی ادا م اللہ و ابقاہ و جزاہ اللہ تعالیٰ خیراً

فی الدین و الدنیا

٢
آغاز رساله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي جعل الفصاحة و
البلغة آيتين غير منسوختين
للتصديق بكل ما جاء به النبي
من الشريعة الغراء والسنة البيضاء
وما انزل عليك من القرآن ما بين
الدفنين ونصلي ونسلم على من

اُضحت معجزاتہ کثیر بعینہ فاسفحہ
 للادیان السکالفة العامّة غیر منسوخة
 الی یوم القیامة محمدٌ الذی هو شمس
 فضل اظلت عن الشمس الغمامہ والہر و
 اصحابہ بدور الامامہ وصدور
 الفخامہ وبعده چون نظم و نثر
 عثمین اشیان - فردوس مکان - فردوس
 نشان - ہروی سامان - سنائی لمعان
 جامی بیان - نظیری تبیان - ظہیر قاریاب علم

و عرفان و احداقراء و امثالہ - مولوی
 عبد العلی المتخلص والہ زاد اللہ
 فی حسنات و اسکنہ ببحرہ جناتہ - بعد از جد
 و لے و کہ کافی فرزند رشید و ولید سعیدش
 نعم الخلف نعم السلف فخر الاما جد مولوی
 عبد الواحد از انتشار باجماع و از انتشار نظم
 و الطبع در آورده و در ادای حقوق والہ
 خود این خدمت عظیمی و عبودیت کبری را
 عمدہ شمرده بہنہایت کوشش و اجتناب و

با استقلال و استبداد پای سعی فشرد و هرگز

دیدن این جانب نیز نسخه آورد و رنگ

کدورت اشتیاق دیدن کلامش را که

مدتی بعید العهد بود از خاطر برود - ویدم گذشته

از وجوب ادای حقوق صداقت و رفاقت

سکوت از فصاحت و حصافت و رصافت

و زشافتش از انصاف بعید است و کتمان

از معلوم شهادت و شهادت معلوم

منذر بود عید است و من بگفته فانیان

آثم و کتمان قول الله من احدی الکبر و

کبری المآثم لهذا بابین و کلامه تقریظش و جو با پروا ختم

و کوچه تصیفی از برای کرخه و رصافه تقریظش

ساختم که معرف کلامم قول شراح حد و رسم

او گردد و پس از تصور موجب تصدیق و عاونه

در مساعی او آید اشهد بالله از تربیت

یافتگان حجرات مدارس و کن از مدراس

تأحید را باد و از نیجاتا سائر بلاد کمتر که

کلام فارسی را بابین پایه کمال رسانیده

باشد حتی تا دوسه و ملک العلمایش

غالباً او اسے خسروانہ درمی اش را بیایه

خشنندگی کو کبھی با سمان اعتدا کشاينده و

نشانیده باشد۔ با وجود تفرق بال و تفرق اثواب خیال

از دستبر و ملال و کلال سبب ابتلا بقلت یا معیشت

و کثرت عیال و اختلال احوال از اعتدای کم استعداد

و نزول مستعدان بجاوت و بیخوآن خشنال۔

شعر

کطیبه المیزان فی عبادانہ یضع الرواحم والنواقص۔
بعتله

مولوی عبید العلی والدہ را بحیرتم کہ چه جوہر و آستین
 کہ در طی کلماتِ یومیہ آن نثرِ جهان کشائی و در
 ضمنِ مشاعراتِ اتفاقیہ قومیہ این نظم کذائی نوشتہ
 کہ الحق میتوان سر مشق دیگر مشاقانِ دلکش دانست
 و در ترویجش شخص شایق ترقی ساعی باشد تا تو نیست
 بلکہ اگر فارسی انی ایرانی کلام این والدہ ہندوستانی را ^{بیند}
 ثالث میرزا کاظم والدہ اصفہانی و والدہ داغستان
 بکمالِ انسلاک او در ایشان این تثلیث را
 گزینند گویا تا تاثیر لفظ والدہ ہست کہ باید

صاحب این تخلص بسیار نازک خیال باشد
 و رقّت معانی را بدقت مبانی مزدوج ساخته
 بیست ترکیب را به تیشه اندیشه در هر معنی رعنا
 تراشید که از هر یک ازین و الهامی ثلاثه روایات
 نازک بندی و آیات و قیوق پسندی متواتر
 است و این یک ذخیر آن اوایل در او اخر
 است که هم بهره یاب از علوم است و هم
 بهر باب مراعی تلایم منطوق و مفهومی فلهم
 قطع کلامش مغتتم است و از براسے

خانمین نثاری و نظاسی نظم و نثرش منعم
 است چرکه در این زمانه همد جا علوم
 انعام ذیاباند و اصواتِ محصلین انعام
 ذیاب - نهایت غنیمت است که اینقدر
 پارسے را و ارسی کنند - و بیاسد ایش
 در پیش و طلب را گاهی بزنند - حالا که احتیاج
 ریاست را از دانستن پارسسی مرفوع دانسته
 اند - و ندانستن را اشاعه داده اند تا دانسته
 اند - لیکن بمصدق حدیث شریف

لسان اهل الجنة العجمي ولسان

حملة العرش الفارسی شاید از فیاض علی

الاطلاق مدو غیبی از عالم بالا بر اسکے ترویج

بہمہ السنہ اسلامیہ بمبضہ ظہور و اجتلا در آید

و سے باید در ریاساتِ قدیمہ شاہیہ خصوصاً

ریاساتِ اسلامیہ کہ فرامین و قوانین و فرائض

و ذخائرِ شان بلکہ اصلاحِ معاد و معاش

شان و انجامِ مرامِ اثاث و ریاضِ شان

بہمین زبان بودہ تا بتوانند این زبان پرسی را

از دست ندهند - و بدست خودتیش

برپای خود نزنند وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ

وَالشَّادِيَهُ بِالْأَبْلَاغِ پس امید که بر او

بهتری عواقب خویش تفکری - و بفتح

بصرو بصیرت تذکر و تبصری فرمایند - و

مصلحت خود را بمفیده اقتصاآت حالیه

از خاطر نه زوایند فَلَإِنَّكَ مِثْلُ بَصِيرِ

وَلَا يَنْبُكَ مِثْلُ خَبِيرِ -

مرا و از نظم و نشرد و شاهد عادل بر کمال

استعداد است ورنه دعوی تنسیقات

خیالیه و ترشقیقات بالیه از عقلا بحال استنباط

است پس نشر مطاوی امثال این

کتاب فصاحت محتوی و

بلاغت منظوم صرف بفریادی علیّه و

عواندی سنیه است که در دین و دنیا هر دو

بکار آید نه صرف زباندانی که در فضیلت

بحکم فضل در کلام گراید -

اگر چه دانشمندان هر زبان را در حد ذاته

کمالی است ربّانی بلکه هر زبانی بر آن
 انسانی و کل لسان فی الحقیقه انسان
 با این همه کمالاتِ نفسانیه را بنی نوع انسانیه
 گذشته از فوایدِ حالیه و آنیه و عوایدِ زمانیه
 و مکانیه از مزایای جمیده شمرده اند و عقلاً
 قوه ناطقه متمیزه للغايات را بپیرانِ منطق ^{سنخده}
 و از پر آوردنِ هر یک مقدارِ متکلم آورده اند -
 فرزند و لبندی که مخبر از صدق اصلِ مخبر
 است همین کلام است و بنیادیکه بر او

وهور از بارشش و آفتاب بگذشتن اعصار خراب

نشود همین بیان بلاغت نظام است -

فجزاه الله خيراً عن الاسلام انه ولي

الانعام والا لآله المتولاهته في ذاته الا انها

ووفق الله المسلمين لتحصيل الفوائد و

قاصيل القواعد واحتساب الازمنه

والنساب الالسنه ورفض التعطيل

ورفض التحصيل انه قاضى الحاجات

وسامع الدعوات -

کتب ذلک اقل السادات والعلماء

الاسلامیہ الداعی لدوام الدولۃ

الأصفیة النظامیة علی بن ابوالحسن

الموسوی الشوستری - فقط

تمت

در مطبع فخر نظامی واقع حیدرآباد و کن بازار حجتیہ

بہ تمام وزیر علی مالک مطبع چاپ گردید

۱۱۰۰ و یقعدہ ۱۲۱۳ ہجری

فقط

ہوا الغفور

توانج و فات حضرت والہ مرحوم از افکار آبدار
شعراى عظام و اساتذہ بلند مقام

قطعہ بزبان اردو

از حکیم سید فرخندہ علی صاحب متخلص بہ طاہر محافظ دفتر
مجلس مالگزارى سرکار عالی

شاعر فخر اجلہ مولوی عبدالغلی

عازم جنت ہو جب الہ حسن سخن

بیت جنت میں ہیں قلم مولوی عبدالغلی

کی رقم تاریخ طاہر نے سن ای عبدالولی

قطعہ از غلام قادر صاحب گرامی تخلص شاعر خاص
حضور پر نور مدظلہ العالی

ای گرامی مگر ندانے مرد

والہ آن فخر خطہ مدراس

ور و کن انوری ٹانے مرد

باہر و انیش تو ان گھستن

بیل گلبن معانے مرد

آب و رنگ سخن نما نذ افسوس

آوخ آوخ کہ یار جانے مرد

در سخن ہمنواسے من او بود

کان شہنشا و خوش بیانی مرد

دفتر و خامہ رباب انداز

سال مرگش ز روی ماتم چیت	شا و تسلیم نکتہ و اپنے مرو
رباعی مستر ادا از مولوی صدیق حسن صاحب	عاشق تخلص مدرسہ عالیہ سرکار عالی
فردوسی عہد خویش والہ از جهان	رفت صدآہ
از مغفرت خودش بفر دوس مکان	دادالہ
عاشق سنہ وفات آن پاک نہاد	جست سروش
گفتا والہ شد از جهان سوی جنان	طاب شاہ
ایضا قطعہ	
چو فردوسی عہد خویش والہ	شدہ از دار فانی راحل خلد
سنش را جسم ای عاشق زلف	نداد روداد والہ و اخل خلد
تواریخ وفات از دیگر تاریخ گوینان سخندان و شاعران برین	
قطعہ	
از میرزا اب علی صاحب زور تخلص محافظ و فرخزادہ عالم	کارخانہ
رنگ فردوسی دنیا رفت چمن سو بقا	شد بلند آواز تحسین صدای زہ نخلد
گفت تاریخ وفاتش با توف غیبی بزور	از جهان پاکیزہ شد عبد العلی والہ نخلد

قطعه از سید احمد حسین صاحب احمد مخلص فرزند ارجمند
نواب غنیمت نواز جنگ بہادر مرعوم

بود عبد العزیز والدہ ما	ہم لطیف ظہوری و طغرا
گفت تاریخ حلقش احمد	از جہان رفت قابل مکتا

قطعه از میرزا محمد تقی صاحب تقی مخلص شاگرد
حضرت طوبی صاحب شتری

چون ہوا دیدن فرودس در سرت	بست از وارثا عبد العلی رخت سفر
گفت تاریخ وفاتش ہم غنیمت تقی	جان بحق تسلیم کردہ والدہ عالی گم

قطعه از حکیم سید غلام دستگیر صاحب مسعود مخلص -

آہ عبد العزیز والدہ چون	گہر آسا بناک رو بہفت
حسرتانہ بفرشد مسعود	گوہر حلقش چہ باید سفت
سال فوتش فلک ز روی خان	از جہان شد سخن طرازی گفت
	سلاہی

تمام شد تواریخ وفات

تواریخ چاپستان دیوان حضرت الہ مرحوم

قطعه از مولوی صدیق حسن صاحب عاشق تخلص

کز و شرح قلب مخزون بود
 چه دیوان که از وصف افزون بود
 تو گویی که لیلی و مجنون بود
 که در جنب او گرد و گردون بود
 که هر مصرعش سر و موزون بود
 بگل های مضمون که مشحون بود
 چه دیوان که گلزار مضمون بود

رسیده نویدی چگونه نوید
 که دیوان و اله شده منطبع
 بهر لفظ او تعبیه حسن و عشق
 مصفا زینش چنان مرتفع
 چه دیوان گلستان پیراسته
 غزل در غزل تخته تخته بهار
 بهارست سر جوش تحت سینهش

۱۲۳۱ هجری

قطعات از سید احمد حسین صاحب احمد تخلص فرزند
 نواب غوث نواز جنگ بهادر

ز آنکه هر شعر او بود عالی
 رشک اشعار صایب و عالی

بود و اله بعصر خود استاد
 سال طبع کلامش احمد گفت

<p>مطبوع دل با ست گفتار و الم با لطف شیرین اشعار و الم ۱۳۱۲</p>	<p>احمد چه گویم در جمله عالم تاریخ طبعش وه چه لطیف است</p>
<p>وله</p>	
<p>فکرش که سیرنه آسمانهاست اشعار و الم مقبول جانهاست</p>	<p>دیوان و الم شد چون تب احمد گفتا تاریخ مطبوع</p>
<p>قطعه از میرزا محمد تقی صاحب نقی تخلص شاگرد حضرت طوبی</p>	
<p>چو از انصاف دیدم نظم و الم کند تخییر هر دم نظم و الم زواید انده و غم نظم و الم ز نشر دلکش و هم نظم و الم بلعجان راست هم نظم و الم ز بهر حاسدان سم نظم و الم بود یکد مسلم نظم و الم کند اینگونه اکبر نظم و الم</p>	<p>گفتم آفرین بر نظم و ناظم کشد نقشش بهر جا و من دل فرزاید وجد و فرحت بهر عارف فصاحت با بلاغت هر دو پیدا فصیحان راست هم از و هم آواز برای اهل معنی نوشداروست ز بس سنجیده و فهمیده گفته است یماند حاسدش چو نقش دیوار</p>

<p>بود مطبوع عالم نظم و اله ۱۲ ۱۳ ۱۴</p>	<p>نقش گوید بدید سال طبعش</p>
<p>قطعات از حکیم سید غلام و شکر صاحب مسعود و مخلص</p>	
<p>اوج فکرش شنیدنی دارد جلوه اشس جان و میدنی دارد گل مضمون چیدنی دارد پر و بال پریدنی دارد نقش زیبا کشیدنی دارد جلوه موقت است دیدنی دارد ۱۲ ۱۳ ۱۴</p>	<p>والله هم طبیعت صاحب نخستین است نوع و وس خیال بیل لفظ عاشق معنی است صورت نثر طایری نظمش فکر کردم به نقش تاریخش سال و ککش برآمد این مسعود</p>
<p>وله</p>	
<p>گذاشت گوهر اشعار بهر جلوه چیه موقت بلین آمده جمله کلام و اله گفت ۱۲ ۱۳ ۱۴</p>	<p>بیادگار چو عبد العلی و اله ما ز روی طبع عطار و چه خوش سنش مسعود</p>
<p>قطعه از امیر الشعر امیر اندر خان صاحب امیر مخلص</p>	
<p>چون گویم که بحر زخار است همچو بحر سخن گهر بار است واه نشرش چه سحر آثار است</p>	<p>گوهر شکر صاحب بصیف بهر طبع روان او به سخن وه چه اعجاز نظم او دارد</p>

اولہ نشرہست و اشعارست	ہر کہ بید ز اہل ہند و عجم
طبع این ہر دور ادو تا تاریخ نغمہ ریز و لطیف المانظر ۱۳۱۲ م ۱۳۱۳ م	
<p>قطعات بزبان اردو از منشی فیض محمد خان صناریجانی ملازم دارالطبع سرکار عالی</p>	
<p>اک زمانہ کو ہے بدل مرغوب خوب کھا ہوا چھپا بھی خوب ۱۲ ۱۳ ۱۴</p>	<p>رشتہ کلک والہ مرحوم طبع کا سال بھی ہے جڑستہ</p>
ایضاً	
<p>سیج تو یہ ہے زبان فصیح و بلیغ ہے تاریخ کلمہ زبان فصیح و بلیغ ہے ۱۲ ۱۳ ۱۴ م</p>	<p>دیوان جناب الہ مرحوم کا چھپا شکر یہی زبان سے اہل کماں کے</p>
تمام شد تواریخ	

التماس

در آخر این تواریخ اینقدر التماس منجده واجبات است که بزرگان و دوستان
که تواریخ مذکوره وفات و طبع دیوان را تحریر و ترسیل فرمودند
ماهر و و برادر شکریه آنحضرات و کرم فرمایان را بجان دل بجا می آریم
و ممنون منت او شان میباشیم جز اسم الله خیر فی الدارین آمین -

خاکساران نیازمند

محمد عبدالولی و محمد عبدالواجد عفی عنهما